

Effektutvärdering av
arbetsmodellen Skolfam
bland familjehemsplacerade
barn i Sverige

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Artikelnummer 2016-12-7

Publicerad www.socialstyrelsen.se, december 2016

Sammanfattning

Barn som placerats i familjehem har rätt till god vård och utbildning. Flera svenska och internationella studier visar att familjehemsplacerade barn har sämre studieresultat och uppnår lägre utbildningsnivå än andra barn. Bristfälliga skolprestationer och låg utbildningsnivå är problem i sig men utgör också riskfaktorer för andra problem, såsom missbruk, psykisk ohälsa, kriminalitet och bidragsberoende. Därför behöver familjehemsplacerade barns skolprestation främjas och prioriteras.

Skolfam är en svensk kommunal arbetsmodell vars huvudsakliga syfte är att främja skolprestation medan dess sekundära syfte är att främja välmående hos familjehemsplacerade barn. Arbetsmodellen utgår från två styrdokument: en manual och ett ramverk. Manualen beskriver arbetsmodellen och hur den ska tillämpas medan ramverket beskriver struktur och organisation av Skolfam. De kommuner som arbetar enligt modellen utgör tillsammans ett nationellt nätverk som utser den styrgrupp som står bakom ramverk och manual. Nätverket stöds av Allmänna barnhuset och koordineras av en nationell samordnare.

Skolfam riktar sig till familjehemsplacerade barn i förskoleklass till och med mellanstadiet, vars familjehemsplaceringar förväntas bli långvariga. Detta motiveras av att långvarig placering i familjehem är en förutsättning för att kunna fullfölja modellen. Modellen bygger på samverkan mellan de parter som finns i barnets närhet. Ett tvärprofessionellt team, ett så kallat Skolfam-team, består av en specialpedagog, en psykolog, familjehemssekreterare och ansvarig socialsekreterare. Teamet arbetar tillsammans med barnet, skolan och familjehemsföräldrar. Om teamet gjort bedömningen att det är lämpligt ingår även föräldrar/vårdnadshavare.

Varje barn genomgår inledningsvis en pedagogisk och psykologisk kartläggning (Kartläggning 1) med stöd av normerade och standardiserade tester. Familjehemsföräldrar och lärare/mentorer deltar också i kartläggningen. Efter kartläggningen analyserar teamet resultaten och återkopplar sedan dessa till barnet, familjehemmet, skola, och föräldrar/vårdnadshavare. Utifrån analysen skapas en individuell utbildningsplan, varpå insatser initieras och implementeras i skolan och familjehemmet. Under en kartläggning (Kartläggning 2), som äger rum 24 månader efter det första kartläggningstillfället, upprepas testerna och därefter jämförs resultaten med resultaten från den första kartläggningen. Analys och förslag till fortsatt arbete återkopplas till skolan och familjehemmet. Uppföljningen fortsätter under hela grundskoletiden med målet att barnet ska uppnå behörighet till gymnasieskolan.

Skolfam startades 2005 som ett försöksprojekt av skol- och fritidsnämnden och socialnämnden i Helsingborg. Den lokala utvärderingen visade signifikanta förbättringar av kognitiv förmåga, stavning, läsförmåga samt minskade kamratproblem bland de barn som erhållit insatser enligt modellen. I dagsläget (hösten 2016) har modellen implementerats i 26 svenska kommuner. Ytterligare lokala utvärderingar har visat signifikanta förbättringar av kognitiv förmåga, självbild, läsförmåga, matematisk förmåga och minskade

beteendeproblem som resultat av modellen. Samtliga utvärderingar saknar dock en jämförelsegrupp. Med anledning av detta genomfördes föreliggande effektutvärdering på uppdrag av Socialstyrelsen. Utvärderingens syfte var att beskriva och undersöka effekterna av Skolfam i jämförelse med effekterna av ordinarie kommunalt stöd bland familjehemsplacerade barn i Sverige.

Metod

Effektutvärderingen genomfördes med en kvasiexperimentell studiedesign. Interventionsgruppen bestod av familjehemsplacerade barn som fått insatser enligt arbetsmodellen Skolfam och jämförelsegruppen bestod av familjehemsplacerade barn som fått ordinarie kommunalt stöd såsom insatser från skola och socialtjänst, men inte enligt Skolfam. Utvärderingen innehöll en baslinjemätning och en uppföljande mätning 24 månader efter baslinjemätningen i både interventionsgruppen och jämförelsegruppen.

Rekryteringen av deltagande barn skedde via socialtjänsten i den kommun som det familjehemsplacerade barnet tillhörde. Barn med förväntad familjehemsplacering i minst två år vid studiens början och som antingen gick i förskole-, lågstadie- eller mellanstadieklasklass inkluderades i studien. Barn med neuropsykiatriska funktionshinder såsom medicinskt obehandlad ADHD och måttlig till svår autismspektrumstörning inkluderades inte. Rekryteringen genomfördes av nio kommuner som anslutit sig till Skolfam och nio kommuner som inte gjort det vid studiens start. Totalt rekryterades 91 barn till effektutvärderingen, av vilka 54 ingick i interventionsgruppen och 37 ingick i jämförelsegruppen. Baslinjemätningar genomfördes från och med 18 oktober 2011 till och med 13 april 2013. Förutom familjehemsplacerade barn ingick även familjehemsföräldrar och klasslärare/mentor. Uppföljande mätningar genomfördes från och med 24 oktober 2013 till och med 17 maj 2015.

Mätningarna genomfördes av legitimerade psykologer i barnets skola och/eller i familjehemmet. De psykologiska mått som användes i studien var Wechsler Intelligence Scale for Children, fourth edition (WISC-IV) för att mäta kognitiv förmåga, Becks Ungdomsskalor (BUS) för att skatta självbild, Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) för att mäta olika svårigheter (emotionella symptom, uppförandeproblem, hyperaktivitet /uppmärksamhetsproblem och kamratproblem) och prosocialt beteende, samt The Adaptive Behavior Assessment System, second edition (ABAS-II), för bedömning av adaptiva färdigheter och en relationskala för att mäta kvaliteten i förhållandet mellan elev och lärare/mentor. De pedagogiska mått som användes för att mäta läs- och skrivförmåga samt matematisk förmåga var LäsKedjor, Diagnostiskt material för analys av Läs- och Skrivförmåga (DLS), LäSt och Olof Magnes matematikdiagnoser, svårighetsgrad 1-11.

De barn som ingick i interventionsgruppen fick Skolfaminsatser under 24 månader. Arbetsmodellens manual innehåller inga specifika riktlinjer för exakt vilka insatser som ska tilldelas, utan dessa baseras på barnets individuella behov utifrån de resultat som den första kartläggningen visat. Principen är att i största möjliga utsträckning använda insatser med vetenskapligt stöd. Exempel på insatser som getts till interventionsgruppen var psykologutredningar, psykolog- och kuratorssamtal, träning i socialt samspel och självstän-

dighet, fördjupade pedagogiska utredningar, arbetsminnesträning, skrivträning, och användning av tal- och ljudböcker.

För barnen i jämförelsegruppen samlades data för faktiskt erhållna insatser inte in, utan det förutsattes att dessa erhållit ordinarie insatser från kommunen (exempelvis från skola och socialtjänst) mellan baslinje och uppföljning. Jämförelsegruppens ordinarie insatser benämns som Intervention As Usual (IAU). Eftersom det saknas data på vilka insatser som getts till jämförelsegruppen, går det inte att utesluta att jämförelsegruppen kan ha erhållit liknande insatser som interventionsgruppen.

Det externa bortfallet på tolv barn (fem barn i interventionsgruppen och sju barn i jämförelsegruppen) berodde på psykisk ohälsa hos barnet eller att familjehemsplaceringen upphörde. Både det interna bortfallet (bortfall av enskilda enkätsvar) och det externa bortfallet (bortfall av enskilda individer) ersattes med beräknade värden så att analyser skulle kunna göras på hela materialet. Analyser genomfördes för att beskriva deltagarna, för att undersöka om de två undersökningsgrupperna utvecklats olika över tid och för att undersöka eventuella effekter av Skolfam respektive IAU.

Resultat

Av de 91 barn som ingick i effektutvärderingen utgjordes drygt hälften av flickor och merparten hade svenska som modersmål. Drygt hälften gick i årkurs 1-3 vid baslinjemätningen, och medelåldern för samtliga var drygt nio år. Placeringstiden i familjehemmet varierade mellan 2 och 133 månader och 16 barn hade omplacerats till nytt familjehem och/eller annan samhällsvård mellan baslinje och uppföljning. Fyra barn i interventionsgruppen uppfyllde kriteriet för sannolik intellektuell funktionsnedsättning.

Bägge undersökningsgrupper hade nedsatt arbetsminne vid baslinjemätningen. IAU hade även nedsatt verbal funktion och allmän kognitiv förmåga. Resultaten visade genomsnittlig självbild, låg risk för olika svårigheter och normalt prosocialt beteende, samt nedsatta adaptiva färdigheter hos bägge undersökningsgrupper. Det framkom även kunskapsluckor i såväl läs-, stavnings- och matematisk förmåga.

Det fanns få signifikanta skillnader mellan grupperna vid baslinjemätningen. Ett undantag var att barnen i jämförelsegruppen hade bättre självbild, relation med lärare/mentorer, läs- och skrivförmåga i jämförelse med interventionsgruppen.

När man utvärderar effekter tittar man framför allt på hur undersökningsgrupperna har utvecklats över tid och i relation till varandra. Här visar de huvudsakliga signifikanta resultaten att barn som fått insatser enligt Skolfam hade förbättrats något över tid i jämförelse med IAU när det gäller perceptuell förmåga och allmän kognitiv förmåga. Andra resultat visar att interventionsgruppen hade förbättrat sin förmåga att läsa hela ord och även en viss tendens till förbättrat prosocialt beteende och förbättrad snabbhet i jämförelse med IAU. Övriga resultat visar på inga eller mycket små förbättringar eller försämringar över tid mellan grupperna.

Resultatet verkade inte ha påverkats av om barnen hade eventuella intellektuella funktionsnedsättningar, hade omplacerats under uppföljningstiden, om de var pojkar eller flickor eller om de hade svenska som modersmål, respektive annat modersmål.

Diskussion

Resultaten som visar kunskapsluckor när det gäller läsförmåga, stavningsförmåga och matematisk förmåga hos de deltagande barnen bekräftas av tidigare forskning som visar att familjehemsplacerade barn utgör en grupp som är svagpresterande i skolan.

Att de barn som erhållit insatser enligt Skolfam förbättrat sin perceptuella förmåga och allmänna kognitiva förmåga stöder resultat från tidigare utvärderingar av Skolfam såsom den initiala Skolfamutvärderingen som genomfördes av Helsingborgs kommun. Att läsförmågan förbättrades för Skolfamgruppen jämfört med IAU bekräftas också. Studiens resultat är även i linje med tidigare forskning som visat att det är möjligt att förbättra kognitiv kapacitet och skolprestation bland familjehemsplacerade barn via interventioner såsom strukturerad inläring, distribution av inlärningsmaterial, och andra tvärprofessionella projekt. Resultaten som visade små eller inga förbättringar för interventionsgruppen jämfört med små försämringar för jämförelsegruppen kan tolkas som att Skolfam fungerar som en skyddsfaktor mot negativ utveckling. Vilket betyder att Skolfam skulle kunna bidra till att minska risken för försämrade skolresultat. Det är ett viktigt fynd eftersom familjehemsplacerade barn utgör en riskgrupp för att få bristfälliga skolresultat med ökad risk för negativ utveckling senare i livet.

Studiens signifikanta resultat är färre i jämförelse med resultaten av utvärderingen från Helsingborgs kommun. Den visade förbättringar i nästan alla pedagogiska tester, samt förbättrad kognitiv förmåga bland de barn som deltagit i Skolfam. I Helsingborgsstudien utvärderades en första pilotverksamhet i mindre skala. I jämförelse med den här utvärderingen var Helsingborgstudien väl avgränsad till en kommun och ett litet antal personer med ett stort engagemang för utveckling av modellen. Det ger goda förutsättningar för att vara trogen modellen, vilket ofta har positiv påverkan på resultatet.

Implementering av nya modeller är ofta tidskrävande och kräver kompetent personal och stabil organisation. De kommuner som ingår i interventionsgruppen har arbetat med Skolfam olika lång tid. Det är möjligt att resultaten av Skolfam kommer att förbättras då modellen har använts under längre tid och implementeringsprocessen hunnit längre i kommunerna. En rekommendation är att framtida utvärderingar inbegriper processutvärdering för att följa och beskriva arbets sättet i Skolfam samt studera implementeringen av modellen.

Att inte ha tillräcklig kunskap om eller kontroll över de insatser som ges till en jämförelsegrupp är ett vanligt förekommande problem i effektutvärderingar. Då IAU kan ha fått liknande insatser som interventionsgruppen kan det få till följd att effekten mellan grupperna avtagit. Därför bör data på jämförelsegruppens insatser samlas in i framtida studier. Det är viktigt att

även i framtida studier undersöka effekter av specifika insatser inom Skolfam för att få en bättre uppfattning om arbetsmodellens effektivitet.

Viktiga skillnader mellan interventionsgruppen och IAU är dock att insatserna till interventionsgruppen blivit tilldelade mot bakgrund av ett tvärvetenskapligt och systematiskt kartlägningsarbete, samt att deltagande i Skolfam inneburit ett strukturellt och långvarigt stöd enligt en manual och ett ramverk. Hypotetiskt kan de effekter som utvärderingen visar bero på dessa faktorer. Att Skolfam inbegriper ett långvarigt och strukturellt stöd till familjehemsplacerade barn med syfte att främja välmående och skolprestation motiverar att Skolfam-verksamheten bör fortsätta att bedrivas.

Studiens viktigaste förtjänst är att den utgör det första försöket att undersöka effekter av Skolfam i förhållande till en jämförelsegrupp. Studien skulle emellertid behöva replikeras med större undersökningsgrupper för att resultaten ska betraktas som säkerställda.

Konklusion

Trots få signifikanta förbättringar av Skolfam i förhållande till studiens utfall finns anledning att vara optimistisk när det gäller framtidsutsikterna för de barn som fått insatser enligt modellen. Resultaten pekar mot att Skolfam medför små förbättringar när det gäller perceptuell förmåga, allmän kognitiv förmåga och läsförmåga, samt att Skolfam fungerar som en skyddsfaktor mot negativ utveckling, jämfört med ordinarie kommunalt stöd bland familjehemsplacerade barn i Sverige. Detta gäller oavsett kön och modersmål hos det enskilda barnet. Att Skolfam inbegriper ett långvarigt och strukturellt stöd till familjehemsplacerade barn med syfte att främja välmående och skolprestation motiverar att Skolfam-verksamheten bör fortsätta bedrivas. Rekommendationer är att Skolfam kontinuerligt utvärderas för att säkerställa kvaliteten i arbetet och att verksamheten utvärderas under längre tidsperioder än två år för att undersöka långtidseffekter.